

iskovanja v hrvaških in tujih arhivih. Zahvaljujoč arhivskim dokumentom, je natančno opredelil začetne vplive merkantilistične doktrine ter kasnejši razmah procesa industrializacije z vsemi spremljajočimi pojavi. V prvem sklopu je prikazan pomen Kraljevice, vojaškega pristanišča in arzenala Habsburške monarhije v 18. stoletju, kjer so ladjedelničarji gradili vojne ladje za potrebe avstro-ogrške pomorske flote. Reprezentativna primera ladij, zgrajenih v Kraljevici, sta bili denimo fregati "Aurora" in "Stella mattutina", ki sta od ladjedelničarjev terjali dve leti in pol dela v arzenalu. Opremljeni sta bili s 30 topovi in 32 možnarji, za rokovanje z njimi in drugim orožjem pa je bilo predvideno številno moštvo (124 članov mornarske posadke in 100 vojakov). Za popolno operativnost teh 120 čevljev dolgih ladij je bilo potrebno veliko dela in finančnih vlaganj, kar je velikokrat povzročalo precej težav. Proti koncu 18. stoletja je s padcem Beneške republike Kraljevica izgubila primat najpomembnejše avstrijske vojaške luke in arzenala, ki je potem do sredine 19. stoletja pripadal Benetkam, nato pa je to vlogo prevzel Pulj. Veliko manj uspešna sta bila po Karamanovih izsledkih na gospodarskem področju Karlobag in zlasti Senj, ki se nikakor ni mogel izkoptati iz težke ekonomske krize, ki ga je doletela leta 1879. Prvi sklop pričujoče knjige zaključuje opis gospodarskega razvoja mesta Reke (1867/68-1918), ki ga spremlja pol stoletja dualistične vladavine Avstro-Ogrske ter hipertrofirani vzpon reškega tranzitnega pomorskega in kopenskega prometa, bančništva in novih tovarn. V drugem delu knjige, posvečenem Dalmaciji, prvi prispevek obravnava demografsko in gospodarsko strukturo tega področja pod avstrijsko upravo (1814-1918). V najtesnejši povezavi z gospodarskim razvojem je bila tedaj borba za t.i. dalmatinske železnice, kot bistveno vprašanje povezovanja obale z zaledjem. Dobre prometne povezave so bile namreč pogoj za razvoj industrijskih podjetij, vinogradništva in drugih kmetijskih panog; ne nazadnje pa so bile tudi pogojene z razvojem pomorstva, ki je po uvedbi parnikov dobilo nove dimenzije. Pomen dalmatinskih mest oziroma položaj meščanskih krogov in njihove gospodarsko-politične ter kulturne opcije razgrinjata dva prispevka, ki sta osredotočena na Split in Šibenik. Pomorsko podjetništvo je bilo v Splitu in srednji Dalmaciji do začetka 20. stoletja zelo razvejano, o čemer pričajo številne delniške in paroplovne družbe, izvozno usmerjene tovarne, obrtniška združenja in drugo. Podoben gospodarski razvoj je doživljal tudi Šibenik, ki se je zlasti odlikoval z negovanjem in posodabljanjem domačega brodarstva, medtem ko so druge panoge z izjemo ribištva precej stagnirale. Bistveno povečanje obsega ekonomskih dejavnosti v večini dalmatinskih mest pa je po avtorjevem mnenju hromila pretirana prisotnost tujega kapitala, ki v blagajne občinske uprave ni prispeval pričakovanega sorazmernega deleža od pridobljenega dobička. Akcija oziroma projekt avstrijske vlade "za gospodarski dvig

Dalmacije" na tem vzhodnojadranskem področju torej ni prinesla željenih in pričakovanih rezultatov. Poleg nekaterih objektivnih okoliščin je neuspehu tega ambiciozno zastavljenega načrta botrovala že štartna iztočnica avstrijskih načrtovalcev: "vzpostaviti najtesnejšo povezavo dalmatinske obale z njenim celinskim zaledjem", ki pa je v obdobju Habsburške monarhije ostala mrtva črka na papirju. Jadranske študije prof. dr. Igorja Karamana so izjemno pomemben in koristen prispevek vzhodnojadranski socialno-gospodarski historiografiji, posegajo pa tudi v politično preteklost obravnavanega področja, kolikor je to potrebno, za celovito razumevanje življenjskih razmer tekom 18. in 19. stoletja ter vse do prve svetovne vojne. Pohvaliti velja tudi kakovostno likovno opremo oziroma ilustracije in izbor prilog, ki jih je avtor skrbno izbral iz fundusa dunajskega Hofkammerarchiva in Kriegsarchiva, zagrebškega Hrvaškega državnega arhiva, reškega Zgodovinskega arhiva ter Pomorsko-zgodovinskega muzeja Hrvaškega primorja, Jadrolinije in zasebnih zbirk.

Slavko Gaberc

Bruno Volpi Lisjak: SLOVENSKO POMORSKO RIBIŠTVO SKOZI STOLETJA OD TRSTA DO TIMAVE, Trst 1995, 349 strani

Ribištvo je bilo nekoč tradicionalna gospodarska pridobitna panoga tržaških slovenskih vasi na obali Krasa od Škednja do Štivana. Po drugi svetovni vojni je Rado Lenček objavil dragoceno 'Gradivo o slovenskih ribičih ob Jadranskem morju' (v: Ob Jadranu. Etnografski zapiski in študije, str. 32-39, Trst 1947). O samorodnosti slovenskega ribištva ob tej obali sta pisala tudi Zorko Jelinčič (v: Razvoj slovenskega ribištva ob tržaški obali, Trst 1967) in Neva Godnič (v: Izposojeno besedišče nabrežinskih ribičev, Slovensko morje in zaledje, št. 2/3, Koper 1973), vendar smo šele s knjigo Bruna Volpija Lisjaka prvič v naši strokovni literaturi dobili celostni zgodovinski prerez slovenskega ribištva, ki je bilo nekoč izjemnega pomena za preživetje kraških prebivalcev v vaseh ob morju in nad njim. S terenskim delom in podrobnim preučevanjem arhivskega in drugega gradiva je avtorju uspelo sistematično zbrati imponantno število dokumentov, ki zgovorno pričajo o življenju in delu slovenskih družin ob tržaški in devinski obali. Da bi bolje razumeli življenjski prostor in epopejo slovenskih ribičev, avtor uvodna poglavja knjige namenja opisu vasi, v katerih so živeli, in pristanov, kjer so našle varno zatočišče njihove ladje. Poleg izčrpane ponazoritve preteklosti Barkovelj, Kontovela, Križa, Nabrežine, Seslanskega zaliva in Devina je posebej izpostavljen pomen pristana Čedaz, zaliva Grljan, predela ob morju "Pri

čupah", naselja Štivan (skrajšana oblika za Sveti Ivan) in druge zanimivosti. V poglavju o ladjevju so obravnavani najpogosteje rabljeni tipi plovil. Avtor se pri tem ne spušča v njihove konstrukcijske detajle in navtične značilnosti, saj je ta tematika v ustrezni strokovni literaturi že temeljito obdelana. Slovenski ribiči so od Benečanov prevzeli tiste vrste ladij, ki so najbolj ustrezale tukajšnjemu morskemu dnu, ribiškimi mrežam in lokalnim vremenskim razmeram. Za Barkovljami so tudi v drugih slovenskih obmorskih vaseh od 19. stoletja dalje najpogosteje uporabljali bragoc (bragozzo), top (topo), betjeu (batella, batana), ščifo (batelina) in tonero. Slednja je bila zaradi specifičnosti tonolova (lov na tone ali tune, op. a.) avtohtona, in kot že samo ime pove, je ta tip ladje služil izključno za lov na tone. Pri tem velja omeniti avtorjevo opombo oziroma pojasnilo, da naziva ribe "ton", ki ga dosledno uporablja v pričujoči knjigi, ni v SSKJ, saj v njem najdemo zgolj geslo "tun". Nedvomno pa je to čisto hrvaški naziv in vse besede, ki izhajajo iz njega (npr. tunolovka - poševni lestvi podobna naprava za opazovanje prihoda tunov), se nanašajo izključno na Hrvaško primorje. Takih naprav in mrež pa na obravnavani slovenski obali nikoli ni bilo. Slovenci so imeli od nekdaj svoje sisteme ribolova in tako so tudi tone dolga stoletja lovili na poseben način. S tem nazivom so tesno povezani izrazi: tonolov, tonina, tonera. To potrjujejo tudi številni dopisi z različnimi ustanovami, ki jih

je Volpi Lisjak našel v arhivih. Vsekakor velja pritrditi avtorju, da je SSKJ marsikdaj pomanjkljiv in netočen v (ob)morski oziroma pomorski terminologiji, kar pogosto povzroča veliko preglavic prevajalcem strokovnih tekstov. Slednja ugotovitev se navezuje tudi na dejstvo, da je bilo toner malo in so bile v uporabi samo ob slovenski obali, zato so posledično v širšem pomorskem izrazoslovju neznane. Tonere so nekoč izdelovali predvsem v piranskem škveru (ladjedelnici) Almeriga Apollonia, ki se je nahajal na rtiču sv. Bernardina. Omenjena plovila so imela plitvo, ravno dno brez kobilice in so bila primerna za obalni ribolov. Avtor s posebno pozornostjo opisuje čupo, plovilo, ki so ga slovenski ribiči uporabljali na območju od Devina do nabrežinskega Brega. To so bili čolni, iztesani iz enega samega debla lahkega lesa (npr. lipa, topol, hrast, jelka, smreka). Čupo so po potrebi opremili tudi z jadrom, sicer pa so bile uporabne za plovbo po obalnem morju, zaprtih zalivih ali ob ustjih rek. S tem plovilom so odhajali loviti, denimo, k Zdobi, ustju Soče ter celo do Gradeža, ulov pa so običajno prevažali na ribji trg v Trst. Poleg ribolova so jih uporabljali tudi za transport manjših tovorov ali za prevoz čez reko. Nizek vgrez in prečni drog za vesla (teslir) sta pogojevala poseben način pristajanja ob bregu, saj je ta čoln ob pristajanju moral nasesti na položno obalo. Z začetkom gradnje portičev (malih pristanov), ki jih poznamo še danes, kot npr. brojniškega, kriškega in nabrežinskega, pa so čupo v 80. letih prejšnjega stoletja dokončno izpodrinili varnejši in hitrejši čolni. Avstrijsko ministrstvo za trgovino in poljedelstvo ter ministrstvo za notranje zadeve sta leta 1884 izdali poseben odlok za pomorski ribolov, ki določa ustanovitev registra za ribiške ladje. Po zaslugi tega odloka se je ohranil pomemben arhivski dokument, ki navaja popis ladjevja v posesti ribičev s stalnim bivališčem v Devinu, Nabrežini, Križu, Kontovelu - Proseku in Barkovljah v obdobju od 1884 do 1923. Omenjeni dokument pa omogoča tudi vpogled v modus vivendi ribiških družin tedanjega časa, skratka, ponuja vrsto zanimivih podatkov z etnografskega in drugih vidikov. S socialnega vidika so, denimo, zanimive hipoteke na ladje, interesi in kupoprodajne pogodbe; s pomorskega vidika je mogoče ugotoviti, zakaj so bili nekateri tipi ladjevja bolj ustrezni v Barkovljah kot v Križu; z demografskega stališča je razvidno, kako so potomci podedovali ne samo ladje, temveč tudi njihove deleže (karate) itd. V omenjenih registrih, ki so v treh obsežnih knjigah shranjeni v državnem arhivu v Trstu, je zajet popis vseh ribiških ladij od Gradeža do mest zahodne Istre. Gre za nekaj tisoč ladij, avtor pa je za slovenske kraje izluščil popis 451 registriranih in približno 90 neregistriranih plovil, kar pomeni, da je na slovenski obali od Trsta do Timave plulo skupno 541 ladij, torej imponantna in vsega spoštovanja vredna ribiška flota. V pričujoči knjigi so natančno opisane in skicirane tudi mreže in razni načini ribolova, da bi bila z etno-

grafskega vidika zapolnjena obstoječa vrzel v pomorskem ribištvu. Na tem delu jadranske obale so uporabljali vlečne mreže (tartana, grip, kočja), obkroževalne mreže (tonera, šakaleva, trata) in številne nepremične mreže (npr. malajde, pasaljere, guževence, šperune, škadenarje). Posebej zanimiv je bil specifični lov na tone, edinstven na svetu, in sicer s 500 metrov dolgo mrežo tonero ali trato. Dokumentirana zgodovina tonolova sega v daljno leto 1552, nabrežinski ribič Ivo Pertot - Gospodič pa je med zadnjimi slovenskimi ribiči sam spletel mrežo tonero, ki jo še hrani v svojem skladišču v bregu Pri čupah. Posebno poglavje je namenjeno t.i. Čožotom (ribičem iz Chioggie pri Benetkah), saj je bila njihova dejavnost velikokrat navzkrižna z ribolovom slovenskih ribičev, in so s temi lagunskimi sosedi občasno vodili prave ribiške vojne, vendar pa tudi trgovali neposredno ali na skupnem ribjem trgu v Trstu. V sklepnem poglavju so nanizane številne etnografske zanimivosti, na primer romanje po morju na otok Barbana, življenje ribjih krošnjarij, seznam rib s koledarjem ulova v štirih jezikih in narečjih ter poleg drugih življenjsko pomembnih drobnarij še dragocen slovarček narečnih besed (obdelano je 83 slovenskih domačih besed ter 35 narečnih imen za ribe), ki so bile nekoč del ribiškega vsakdanjika. Ne nazadnje velja poudariti, da vsebina te knjige temelji na doslej neznanih oziroma neobdelanih arhivskih dokumentih; vsi podatki, ki izhajajo iz ljudskega (ustnega) izročila, pa so bili navzkrižno preverjeni pri treh informatorjih. Kolikšen je obseg in pomen Lisjakove zgodovine ribištva, zelo nazorno nakaže že sama vsebina, razdeljena na tri dele: od naselitve Slovencev v te kraje do prve svetovne vojne, od leta 1914 do 1918 in od tega leta do druge svetovne vojne s kratkim opisom povojnih let, ker so po italijanskem zakonu arhivski viri dostopni šele po 50 ali 70 letih.

Slavko Gaberc

ŠOLSKA KRONIKA, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, XXVIII, 4, Ljubljana 1995, 294 strani*

Prispevki v četrti samostojni številki glasila Slovenskega šolskega muzeja se tokrat delijo v naslednja poglavja: Šola in zbirateljstvo, Članki in razprave, Prispevki in šolski zapisi, Iz muzejskega dela ter Poročila in ocene. Teritorialno je nekoliko bolj zastopan vzhodni del Slovenije, sicer pa publikacija prinaša precej prispevkov iz preteklosti šolstva in izobraževanja ter so-

dobnih problemov, vezanih na to temo, ki bodo gotovo pritegnili širok krog bralecev.

V prvem prispevku Matija Žgajnar obravnava splošni in razširjeni problem odtoka muzealij in arhivalij v privatne roke, s spremljajočim prekupčevanjem in črno-borzijanstvom, ki postajata vse bolj pogosta posledica zbirateljstva predmetov kulturne dediščine. Seznan nas tudi s tem, kaj vse lahko dobimo na trgih, kjer se zbiralci in prekupčevalci srečujejo. Sprašuje se, kaj lahko institucije, ki jim je poverjena skrb za to dediščino, storijo, da bi usmerili dotok gradiva k njim. Predlaga, da bi se bilo najbolje vključiti v "igro". Seveda pa to brez "težkih denarjev" ni mogoče. Kar malo nostalgično nato izzveni opis dosedanjega velikega dela, ki ga je opravil Muzej narodne osvoboditve (danes Muzej novejšje zgodovine) pri zbiranju oziroma reševanju muzejskega in tudi arhivskega gradiva, ki je potekalo od njegove ustanovitve 1953. leta. Zavedajoč se dejstva, da so muzeji z zbiranjem gradiva pridobili tudi veliko arhivalij, ki pa bi sodile v arhive, nakazuje možnost izmenjave gradiva med arhivi in muzeji. Da do tega ne pride, je po njegovem krivo nepoznavanje, ljubosumje in preskromno medsebojno sodelovanje. Verjetno pa bi moral dodati še neusklajenost zakonodaje in njeno različno interpretiranje. Tako je za arhivista gotovo nesprejemljiva in kar izzivalna ugotovitev, ki jo avtor navaja, češ da fotografije, ki jih hranijo arhivi, sodijo v muzeje. Kot primer sodelovanja različnih institucij (Muzej novejšje zgodovine, Slovenski šolski muzej, Zavod za šolstvo, Pedagoška akademija, Zgodovinski arhiv Ljubljana itd.) so tekmovanja mladih zgodovinarjev, ki jih te institucije organizirajo in kjer avtor vidi veliko priložnost za pridobivanje novega gradiva. Predstavi nam teme, ki so se skozi štiriindvajsetletno tekmovanje že zvrstile. Ob vsakokratnem tekmovanju šolarji zberejo ogromno zanimivih virov. Veliko ga morajo po končani akciji vrniti lastnikom, manjši del gre v muzeje ali arhive, največ pa ga ostane pri mentorjih za šolske zbirke. Avtor se zavzema za prevzem teh zbirk v muzeje ali arhive, kamor tudi sodijo.

Zbirateljstvo pa ni le pridobivanje predmetov iz kulturne dediščine, temveč je to, kot nas v naslednjem prispevku pouči Aleš Gačnik, "umetnost, znanost in filozofija". Fenomen zbirateljstva razčleni na različna življenjska obdobja, od predšolske do adolescence. Rezultat zbiranja so zbirke. Mnenja je, da je prav, če imajo šole, ali celo razredi svoje lastne zbirke, vendar morajo imeti svoj namen in biti urejene ter varne. V pomoč svetuje, kako bolje izkoristiti možnosti razstavišč s stalnimi in občasnimi razstavami na osnovnih in srednjih šolah.

Kako pa zgleda zbirateljstvo in razstavna dejavnost v praksi, na Srednji trgovski šoli v Mariboru, pa izvemo iz prispevka Igorja Vodnika tamkajšnjega profesorja zgodovine, zbiralca, mentorja in organizatorja zgodovinskih razstav, ki jih pripravljajo že od leta 1984. Obdelali so že vrsto zanimivih tem. Gotovo bi bila katera med

* Predstavitve zadnjih štirih zvezkov Šolske kronike so se 22. maja 1996 na sedežu ZRS, Koper udeležili uredniki dr. Andrej Vovko, Branko Šuštar in Mateja Ribarič.